СУТНІСТЬ ПОКАЗАНЬ ПІДОЗРЮВАНОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

СУПРУН Олег - аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ

ORCID:0009-0006-3514-7610
DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.17

Питання допустимості доказів у вітчизняному кримінальному процесі завжди викликали неминущий інтерес науковців і практиків та ініціювали жваву наукову дискусію. Новий кримінально-процесуальний закон, утіливши в низці своїх принципів та інших норм загальновизнані уявлення про права і свободи людини, істотно розширив систему процесуальних гарантій. Презумпція невинності, яка звільняє підозрюваного від обов'язку доводити свою невинність, право підозрюваного на захист, вимога оцінки доказів за внутрішнім переконанням, що ґрунтується лише на сукупності наявних у кримінальному провадженні доказів, - усі ці процесуальні гарантії, поза сумнівом, сприяють забезпеченню допустимості свідчень суб'єктів, що допитуються.

У статті досліджено правову природу та сутність показань підозрюваного як джерела доказів у кримінальному провадженні. Розглянуто процесуальні гарантії реалізації права підозрюваного на захист, а також проаналізовано їх вплив на достовірність і допустимість показань. Увагу зосереджено на співвідношенні добровільності, достовірності та правомірності одержання таких показань. Автор акцентує на необхідності забезпечення балансу між ефективністю розслідування та дотриманням прав особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Окрема увага приділена принципу недопущення самозвинувачення, праву на мовчання, ролі захисника під час допиту та впливу психологічного тиску на вільне волевиявлення підозрюваного. На основі аналізу норм чинного кримінального процесуального законодавства та судової практики сформульовано висновки щодо удосконалення процесуальних гарантій отримання показань та мінімізації ризиків порушення прав людини. Стаття спрямована на підвищення ефективності кримінального провадження із дотриманням засад верховенства права.

Ключові слова: підозрюваний, показання, докази, кримінальне провадження, право на захист, допустимість доказів.

Постановка проблеми

Показання підозрюваного є одним із ключових джерел доказів у кримінальному провадженні, однак їхня правова природа, допустимість та достовірність викликають значні теоретичні та практичні дискусії. Проблеми виникають у контексті забезпечення права особи на захист, зокрема — реалізації права на мовчання, недопущення самозвинувачення та недопустимості отримання доказів шляхом насильства чи психологічного тиску. Крім того, на практиці трапляються випадки порушення процесуальних норм під час допиту підозрюваного, що ставить під сумнів легітимність отриманих доказів.

Мета дослідження

Метою дослідження є комплексне вивчення сутності показань підозрюваного як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні, виявлення основних проблем, пов'язаних з їх отриманням, оцінкою та використанням, а також обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення норма-

тивного регулювання та практики допиту підозрюваних з урахуванням принципів справедливого судочинства та прав людини.

Аналіз дослідження

У процесі дослідження проаналізовано положення кримінального процесуального законодавства України, міжнародні правові акти (зокрема Європейську конвенцію з прав людини та практику ЄСПЛ), а також доктринальні підходи до розуміння правового значення показань підозрюваного. Вивчено судову практику щодо оцінки показань як доказів, зокрема в аспекті їх добровільності та правомірності отримання. Результати аналізу свідчать про необхідність підвищення стандартів правової культури під час досудового розслідування, а також посилення контролю за дотриманням прав підозрюваних під час допиту.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сутність показань підозрюваного в кримінальному процесі, на нашу думку, залежить від методологічних характеристик категорій «поняття» і «види» самих кримінально-процесуальних доказів. Причому зазначені характеристики мають бути проаналізовані та досліджені у своєму співвідношенні. Саме детальне вивчення зазначених проблем дозволить визначитися з правильним розумінням показань підозрюваного як доказів у кримінальному процесі, а також виявити правила перевірки та процесуальний порядок перевірки їхньої допустимості, усвідомити їх значення та місце в системі всього кримінально-процесуального доказування.

Насамперед, звернемося до загального аналізу поняття та видів кримінально-процесуальних доказів.

За допомогою вивчення наявних точок зору щодо поняття доказів у кримінальному процесі можна сказати, що найпоширенішою є позиції «єдиного» розуміння кримінально-процесуальних доказів. Докази – це будь-які фактичні дані, отримані у процесуально передбаченому порядку і на підставі яких встановлюється наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для вирішення справи [1].

Прибічники зазначеної позиції правильно підкреслюють, що в доказі слід розрізняти дві його сторони – зміст і форму. Змістом відображення в доказі є ув'язнені в ньому відомості, тобто фактичні дані, а формою, способом існування та вираження відображення – джерело фактичних даних. Тому така конструкція дозволяє позначати кримінально-процесуальні докази шляхом подання їх у єдності фактичних даних (відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення) та процесуальної форми (джерел фактичних даних) або джерел зазначених відомостей: показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого чи свідка; висновків та показань експерта та спеціаліста; речових доказів; протоколів слідчих та судових дій та інших документів.

Протилежна думка вчених опонує вищезгаданій концепції. Вона поєднує прихильників «двоїстого» розуміння доказів у кримінальному процесі, згідно з яким «поняття доказу має два значення. Докази – це, по-перше, ті факти, з урахуванням яких встановлюється злочин чи його відсутність, винність чи невинність тієї чи іншої особи у його вчиненні та інші обставини справи, від яких залежить ступінь відповідальності цієї особи. Доказами є, по-друге, ті передбачені законом джерела, у тому числі слідство і суд отримують відомості про наявні для справи значення факти і яких вони ці факти встановлюють» [2].

У ч. 1 ст.84 КПК України зазначено, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. У частині ж 2 названої статті йдеться про те, що як докази допускаються: 1) показання; 2) речові докази; 3) висновоки експертів [3].

Аналіз цієї норми показує, що згідно із ст.95 КПК України законодавець як докази допускає показання відомостей підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Цілком очевидно, що об'єднані в пункті ч.1 ст. 95 КПК України категорії не можуть становити єдиний вид або різновид кримінально-процесуальних доказів. Кожне з показань підозрюваного та показань обвинуваченого повинні утворювати окремі види доказів. Поєднувати і об'єднувати в одному пункті – означає принижувати значення і роль, зокрема, наприклад, показань підозрюваного як самостійного виду доказів, настільки, щоб перетворювати їх на якийсь «придаток» показань обвинуваченого. Те саме стосується і всіх інших різновидів доказів, несправедливо об'єднаних законодавцем в окремих пунктах ч.2 ст.84 КПК України. Відповідно, на нашу думку, у законі необхідно більш точно позначати кожен вид кримінально-процесуальних доказів. Тому ч.2 ст.84 КПК України слід викласти в новій редакції: «Як докази допускаються: 1) показання підозрюваного; 2) показання обвинуваченого; 3) показання потерпілого; 4) показання свідка; 5) висновок та показання експерта; 6) висновок та показання спеціаліста; 7) речові докази; 8) протоколи слідчих та судових дій; 9) інші документи».

Сьогодні в науці кримінального процесу вважається практично загальновизнаною думка про те, що кожен вид доказу повинен мати наступні ознаки (властивості): належність та допустимість. На рівні закону ця позиція також знайшла своє підтвердження. Зокрема, ст.85 та ст. 86 КПК України говорить, що кожен доказ підлягає оцінці з погляду належності та допустимості.

Подана конструкція поняття кримінально-процесуальних доказів та його ознак має важливе значення для визначення показань підозрюваного. Відповідно до неї показання підозрюваного повинні означати один із самостійних видів доказів у кримінальному процесі.

Як і будь-який інший самостійний вид доказів, показання підозрюваного в кримінальному процесі мають набір специфічних якостей і властивостей, які характеризують їх сутність як відокремлену категорію в рамках кримінально-процесуального доказування.

Ознаки, що характеризують показання підозрюваного в кримінальному процесі, включають такі ключові характеристики:

Усна та письмова форма повідомлення: Показання підозрюваного можуть надаватися як усно, так і письмово під час допиту. Це прямо випливає з положень ст. 95 КПК України, згідно з якою показання – це відомості, що надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо обставин, які мають значення для кримінального провадження [4; 5].

Процесуальна форма: Показання підозрюваного надаються під час допиту, що є обов'язковою процесуальною формою їх отримання. Допит проводиться відповідно до вимог кримінального процесуального закону [5].

Змістовна ознака: Показання підозрюваного – це відомості про обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні. Вони можуть містити як визнання вини, так і її заперечення, самообмову, обмову інших осіб, алібі тощо [6].

Право, а не обов'язок давати показання: Підозрюваний має право, але не зобов'язаний давати показання. Закон не передбачає відповідальності підозрюваного за відмову від дачі показань або за завідомо неправдиві показання

Особисте сприйняття: Підозрюваний має давати показання лише щодо фактів, які він сприймав особисто, хоча можливі винятки, коли допускається передача відомостей з чужих слів у передбачених законом випадках [2].

Справді, зазначені характеристики показань підозрюваного загалом розкривають сутність цієї кримінально- процесуальної категорії, проте, здається, вони вимагають відомого доповнення та уточнення.

Перша виділена теза в тому, що показання підозрюваного – це усне і письмове повідомлення, базується, передусім, на етимологічному тлумаченні самого терміна «показання», що означає свідчення, розповідь [7].

Свідчення чи розповідь можуть бути виражені в різній формі: усній чи письмовій. Одні процесуалісти вважають, що показання взагалі та показання підозрюваного, зокрема, є лише усними повідомленнями. Інші ж вказують на те, що показання підозрюваного можуть виступати як усне, так і (або) письмо-

ве повідомлення. Законодавча позиція з цього питання представляється нейтральною, тому що в ст.84 КПК України, присвяченій показанням підозрюваного, йдеться просто про «відомості».

На наш погляд, форма відомостей, які повідомляють підозрювані під час допиту, залежить від способу сприйняття та порядку фіксації цих відомостей у матеріалах кримінального провадження.

Насамперед, у межах кримінально-процесуального доказування, що виходить від підозрюваного інформації, може виражатися як безпосереднього чи опосередкованого сприйняття. Безпосередньо сприймає показання підозрюваного лише особа, яка проводить допит зазначеного учасника під час попереднього слідства. Інші суб'єкти, які ведуть процес, сприймають показання підозрюваного опосередковано шляхом ознайомлення з відповідним протоколом допиту підозрюваного, оскільки повторний допит підозрюваного та безпосереднє сприйняття його усних показань – явище рідкісне.

Необхідно також враховувати, що підозрюваний може власноруч викласти свої свідчення на папері з їх докладним роз'ясненням, малюнками, схемами тощо. Про це зазначено у ст. 224 КПК України, відповідно до якої допитуваним можуть бути виготовлені схеми, креслення, малюнки, діаграми, що долучаються до протоколу. Насправді посадова особа, яка здійснює розслідування, нерідко дозволяє допитуваному після вільної розповіді викласти свої свідчення власноруч.

Загальні правила провадження допиту допускають також, що підозрюваний може користуватися документами та записами. Ці документи та записи за клопотанням або за згодою особи, що допитується, можуть бути долучені до протоколу та мають бути його складовою.

Повідомлення підозрюваного, викладені у письмовій формі, багато в чому виключають можливість спотворення фактичних даних особою, яка веде провадження в справі, при складанні протоколу допиту.

Сприйняття письмових даних підозрюваного немає істотних, на відміну від оцінки його усних відомостей. Разом з тим, як цілком правильно відзначають деякі процесуалісти, неприпустима практика, коли власноручний запис своїх показань використовується як засіб викриття у винності, особливо при відмові раніше даних показань або зміни їх змісту [8].

Фіксація відомостей, повідомлених підозрюваним на допиті, відбувається у відповідному протоколі. Тому немає різниці в тому, як підозрюваний у кримінальніму провадженні дає показання.

На підставі викладеного слід зазначити, що показання підозрюваного повинні розумітися як відомості, повідомлені у письмовій чи усній формі на допиті.

При аналізі другої позначеної ознаки показань підозрюваного необхідно зіставити зміст кримінально-процесуальних доказів, тобто їх відомостей, з тим значенням показань, що міститься в спеціальній нормі, присвяченій цьому різновиду доказів. При такому зіставленні виходить явна невідповідність між способом існування змісту та самим змістом доказів. Це виявляється з тієї причини, що показання підозрюваного за їх наявним законодавчим трактуванням можуть утворювати відомості, що виходять за межі знань про обставини предмета доказування, оскільки КПК України у відповідних статтях, присвячених показанням підозрюваного, просто говорить про відомості, повідомлені на допиті. Значить, це можуть бути різні відомості, що вказують на різні обставини і факти.

Так, наприклад, може мати місце така ситуація, коли в ході допиту підозрюваний зазначить відомості, крім тих, що мають відношення до кримінального правопорушення, що розслідується, і такі, на підставі яких можна встановити обставини, зокрема, що виключають участь у провадженні у кримінальному провадженні захисника. Тому в подібних випадках необхідно чітко розмежовувати у змісті показань ті відомості, які встановлюють наявність або відсутність обставин, що підлягають доведенню під час провадження, та ті відомості, які необхідні для обґрунтування виключно процесуальних обставин справи.

Література

1. Поняття доказу в кримінальному процесуальному праві.URL: https://

armadumlawyers.com/article/ponyattya_dokazu_v_kriminalnomu_procesualnomu_pravi

2. Докази і доказування у кримінальному процесі. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/krym_pr_zah_ch/lections/lection5.html

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

4. Сольонова О.О. Поняття та значення показань потерпілого. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2015. С. 157-166.

5. Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. № 1. 2015. С. 151-156.

6. Кримінально-процесуальне право України. Харків. 2018. UKL: http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/%E2%84%96-23-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D1%80%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%97%D1%85-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BC%D0%B5%D1%82-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%96-%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0-24-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BE%D0%B1%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%97%D1%85-%D0%BF%D1%80

7. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 6: У–Я / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, І. А. Стоянов, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні.К.: Наукова думка, 2012. 568 с.

8. Supreme Court Quashes Conviction in Forgery Case, Citing Absence of Primary Evidence, Unreliability of Handwriting Expert Testimony, and Failure to Prove Guilt Beyond a Reasonable Doubt. URL: https://rawlaw.in/supreme-court-quashes-conviction-in-forgery-case-citing-absence-of-primary-evidence-unreliability-of-handwriting-expert-testimony-and-failure-to-prove-guilt-beyond-a-reasonable-doubt/

SUMMARY

The issues of admissibility of evidence in the national criminal procedure have always aroused the inevitable interest of scholars and practitioners and initiated a lively scientific discussion. The new Criminal Procedure Law, having embodied in a number of its principles and other provisions the generally accepted notions of human rights and freedoms, has significantly expanded the system of procedural guarantees. The presumption of innocence, which exempts a suspect from the obligation to prove his or her innocence, the suspect's right to defense, the requirement to evaluate evidence based on internal conviction, which is based only on the totality of evidence available in criminal proceedings - all these procedural guarantees undoubtedly contribute to ensuring the admissibility of testimony of interrogated persons.

The article examines the legal nature and essence of a suspect's testimony as a source of evidence in criminal proceedings. The author examines the procedural guarantees of the suspect's right to defense and analyzes their impact on the reliability and admissibility of testimony. Attention is focused on the correlation between voluntariness, reliability and legitimacy of such testimony. The author emphasizes the need to strike a balance between the effectiveness of the investigation and the observance of the rights of a person suspected of committing a criminal offense.

Particular attention is paid to the principle of non-accrimination, the right to silence, the role of defense counsel during interrogation, and the impact of psychological pressure on the free will of a suspect. Based on the analysis of the current criminal procedure legislation and case law, the author formulates conclusions on how to improve procedural guarantees for obtaining testimony and minimize the risks of human rights violations. The article is aimed at improving the efficiency of criminal proceedings in compliance with the rule of law.

Keywords: suspect, testimony, evidence, criminal proceedings, right to defense, admissibility of evidence.